

De preventiedeskundige als filosoof-logicus

Ing. Jan Dillen, e-mail: jan.dillen@hotmail.com

Samenvatting

Aan de hand van verschillende metaforen wordt de verscheidenheid aan taken van de veiligheidskundige onderzocht. Het doel van deze beschouwing is de verscheidenheid van de verschillende taken van de veiligheidskundige aan te tonen aan de hand van de analogie van de taken van de veiligheidskundige met deze andere beroepsgroepen, waarbij elke beroepsgroep verschillende deskundigheden nodig heeft voor de uitvoering van de taken. Deze beschrijving van de andere beroepen als 'metaforen' voor de uit te voeren taken van de veiligheidskundige, toont zijn verscheidenheid van taakuitoefening aan.

Sleutelbegrippen

Metaforen, de taak van de veiligheidskundige, diversiteit of verscheidenheid van taken, een onderzoeker, een ingenieur, een ethicus, een jurist, een logicus en een psycholoog

Stelling

Een veiligheidskundige heeft – anders dan veel andere beroepen – zodanig uiteenlopende taken dat er minstens acht metaforen nodig zijn om die verscheidenheid toe te kunnen lichten. Wij zijn als veiligheidskundigen gewoon om op een bepaalde manier naar welzijnsaspecten in de organisatie te kijken. Het is voor de veiligheidskundige interessant om deze welzijnsaspecten vanuit verschillende invalshoeken te benaderen. Een mogelijkheid om welzijnsaspecten te bekijken op een vernieuwende en originele manier is dit te doen aan de hand van verschillende metaforen. Een metafoor is een overdrachtelijke en figuurlijke uitdrukking, veelal berustend op een vergelijking. Hierna gaan we aan de hand van verschillende metaforen de taken van de veiligheidskundige bekijken. Zo zullen de taken van de veiligheidskundige vergeleken worden met de taken van een onderzoeker, een ingenieur, een ethicus, een jurist, een logicus en een psycholoog. Want de door de veiligheidskundige uit te voeren taken zijn, zo blijkt, zo verschillend, dat een vergelijking van zijn taken met deze andere beroepscategorieën een nieuwe benadering biedt en dus de praktische uitvoering van de taken van de veiligheidskundige kan verduidelijken. We kunnen zeggen dat het benaderen van het welzijn met metaforen voor de veiligheidskundige niet nieuw is. De veiligheidskundige is immers met verschillende metaforen bekend, zoals de ijsbergtheorie of het cultuurlagenmodel. Gelijkaardig, worden metaforen gebruikt als raamwerk om welzijnsaspecten te onderzoeken of als «brillen» om naar welzijnsaspecten te kijken.

Onderbouwing

De taken van de veiligheidskundige worden vergeleken met de taakuitoefening door andere beroepsgroepen en de voor deze beroepsgroep nodige competenties. Volgende beroepsgroepen worden bekeken in relatie tot de taken van de veiligheidskundige: een onderzoeker, een ingenieur, een ethicus, een jurist, een logicus en tot slot een psycholoog. De taken van de veiligheidskundige zijn divers en dus ook zijn competenties. Zo dient hij verschillende betrokkenen te overtuigen van het belang van het welzijn.

Aristoteles maakt in de *Ars Retorica* een indeling in intrinsieke en extrinsieke manieren om anderen te overtuigen, in ons geval anderen overtuigen om 'veilig te werken'. De extrinsieke overtuigingsbronnen hebben een externe oorsprong, zoals de veiligheidswetgeving. De intrinsieke manieren om anderen te overtuigen om veilig te werken worden door Aristoteles ingedeeld in een driedeling: pathos - ethos - logos. De verschillende taken en de hierbij horende competenties van de veiligheidskundige kunnen worden verduidelijkt aan de hand van metaforen. Deze metaforen kunnen op hun beurt worden ingedeeld aan de hand van de indeling van Aristoteles:

- De logos beroept zich op een logische redenering. De veiligheidskundige maakt gebruik van de logos als hij feiten gebruikt om het welzijnsbeleid vorm te geven. Omdat feiten vastliggen zal de logos een cynische luisteraar kunnen overtuigen. Logos kan ook ethos versterken omdat de informatie de veiligheidskundige de nodige autoriteit geeft.
- Bij de ethos doet de veiligheidskundige een beroep op zijn specifieke deskundigheid, zijn kennis en kunde of zijn autoriteit. Naast de deskundigheid als veiligheidskundige is er de deskundigheid van externe deskundigen. Ten slotte kan bij de ethos een beroep worden gedaan op iemands ethiek of karakter.
- De pathos is een manier om op de emoties een beroep te doen, bijvoorbeeld het tonen van een slachtoffer van een arbeidsongeval of zijn familie. Dit kan in de vorm van een hartstochtelijke weergave.

Per metafoor worden de gemeenschappelijkheden in deze rollen wat abstracter benoemd en worden de verschillen tussen de metaforen binnen de categorieën 'logos', 'ethos' en 'pathos' kort aangeduid. Door het gebruik van verschillende metaforen zal worden geprobeerd de veelheid van taken en de veelzijdigheid van de veiligheidskundige aan te tonen. De veiligheidskundige maakt hierbij best gebruik van de drie overtuigingsbronnen logos, ethos en pathos om de bij het welzijn betrokkenen te overtuigen bij de invoering van het veiligheidsbeleid in de organisatie. De combinatie van deze drie overtuigingsbronnen zal volgens de redenering van Aristoteles het beste resultaat op preventiegebied en het voorkomen van arbeidsongevallen geven. De veiligheidskundige heeft hierbij een veelheid aan competenties nodig, zoals hierna zal worden besproken.

	Logos	Pathos	Ethos
1 De onderzoeker	Primair belang	Van minder belang	Van minder belang
2 De ingenieur	Primair belang	Van minder belang	Van minder belang
3 De ethicus	Secundair belang van het onderbouwen, synthetiseren en reflecteren op het oordeel	Van minder belang	Primair belang
4 De jurist	Primair belang bij het opbouwen van de argumentatie	Primair belang bij het overtuigen van bv de jury	Van minder belang
5 De logicus	Primair belang	Secundair belang voor het overtuigen van de argumenten	Van minder belang
6 De psycholoog	Secundair belang voor het overtuigen van de cliënt	Primair belang (overtuiging, omgaan met emoties en conflicten)	Van minder belang

Tussen de drie elementen logos, ethos en pathos moet in de taakuitoefening door de veiligheidskundige een evenwicht bestaan. Dit is nodig voor het bekomen van een ideale situatie op gebied van welzijn. De hierna te bespreken metaforen voor de verschillende competenties van de veiligheidskundige, leggen de nadruk op de logos (de onderzoeker, de ingenieur en de logicus).

De metaforen met als primair belang de pathos zijn de jurist en de psycholoog. De ethos krijgt enkel bij de metafoor van de veiligheidskundige als ethicus een primair belang. Daardoor is een evolutie te verwachten in de competentie van de veiligheidskundige naar een toenemend belang van het element ethos. In de rol van de veiligheidskundige zal de aandacht voor het aspect 'ethos' dus in belang moeten toenemen voor het te bekomen evenwicht tussen de elementen logos, pathos en ethos.

1. De veiligheidskundige als onderzoeker

In een opleiding MVK of HVK (niveau I en II in België) wordt een wetenschappelijke onderbouwing gevraagd. Tevens wordt een wetenschappelijke houding verwacht van de studenten en moeten de studenten beschikken over wetenschappelijke vaardigheden, waaronder het uitvoeren van onderzoek. Meer algemeen hechten we in onze moderne samenleving veel waarde aan onderzoek. Kennis is belangrijk en nieuwe kennis komt voort uit onderzoek.

Onderzoeksrapporten maken voor hoger opgeleiden een onderdeel uit van het werk. Om wetenschappelijk verantwoord onderzoek te kunnen doen is kennis van onderzoeksmethodiek nodig. Het uitgangspunt van de veiligheidskundige als onderzoeker of wetenschapper vertoont gelijkenissen met de veiligheidskundige als expert, probleemsteller en (wetenschappelijke) informatieverzamelaar. De veiligheidskundige moet immers risico's opsporen en op basis van deze risicoanalyse en -evaluatie preventiemaatregelen voorstellen en implementeren op basis van wetenschappelijk onderbouwde technieken.

Onderzoek is het systematisch opzoeken van informatie op basis van een probleemstelling. Op basis van het onderzoek zullen preventiemaatregelen worden genomen. Informatie kan worden bekomen door het opzoeken op internet, in handboeken of overige literatuur, via observaties en bevraging of via congressen zoals dit van vandaag. Het is voor de onderzoeker van groot belang te achterhalen wat de werkelijke motieven zijn om een onderzoek te starten. Motieven zoals 'onderzoek als lapmiddel', 'bevestigen van het eigen gelijk' of 'het uitstellen' zijn oneigenlijke motieven om onderzoek te doen. De veiligheidskundige wordt dan 'misbruikt'. Anderen proberen de veiligheidskundige en het onderzoek in een bepaalde richting te duwen. Informatie niet systematisch en/of planmatig verzamelen is geen onderzoek. Er is slechts sprake van onderzoek bij het bewust verzamelen van informatie en het bewust nadenken over wat je te weten wil komen.

2. De veiligheidskundige als ingenieur

Een ingenieur en een veiligheidskundige zijn beiden professionele beroepen. Dit wil zeggen dat, gelijkaardig aan andere professionele beroepen zoals bijvoorbeeld geneesheren, er:

- gespecialiseerde kennis en kunde nodig is om het beroep van ingenieur of veiligheidskundige te kunnen uitvoeren. Deze kennis wordt via een opleiding maar ook door ervaring, verworven. Louter en alleen ervaring is onvoldoende
- een beroepsgroep is die de professie uitoefent: de ingenieursvereniging of de vereniging van veiligheidskundigen
- de beoordeling van de beroepsuitoefening gebeurt door andere collega's.

Wat is een ingenieur en een veiligheidskundige? Hoe gaat de veiligheidskundige te werk en hoe is dit te vergelijken met de ingenieur? Vincenti (Vincenti, 1990) geeft een indeling van verschillende typen van technische kennis:

- kennis van fundamentele ontwerpconcepten, zoals de manier van het veilig ontwerpen van bijvoorbeeld een huis of een machine
- kennis van ontwerpcriteria en specificaties. Deze ontwerpcriteria zijn zowel bepaald in de veiligheidswetgeving, in de technische normen als in de gebruiken van het beroepsveld. Beslissingen over verschillende alternatieven worden gekozen uit een 'catalogus' van bestaande oplossingen
- kennis van kwantitatieve gegevens, zoals eigenschappen van gevaarlijke stoffen en de metingen hiervan

- kennis van theorieën en rekenmodellen bij risicoanalysemodellen
- praktijkkennis, i.c. gezond verstand
- instrumentele ontwerp-kennis of 'procedurele kennis', zoals hoe ontwerp- en veiligheidsproblemen worden aangepakt.

Ook onderzocht Vincenti hoe ingenieurs – en naar mijn mening ook de veiligheidskundige - aan deze kennis komen:

- leren uit wetenschappelijke methoden blijkt in de praktijk minder belangrijk
- het uitvinden van nieuwe methoden, processen of producten levert nieuwe kennis op: het uitvoeren van de taken van veiligheidskundige geeft grotere leereffecten dan de theorie
- ontwerp ervaring: de ingenieur verwerft kennis en kunde door het ontwerpen zelf, door het ontwerpen leert hij bij. Dit geldt ook voor de veiligheidskundige
- productie-ervaring: door het produceren leert de ingenieur bij en dit is ook het geval voor de veiligheidskundige
- het direct uitproberen: door het direct uitproberen door de ingenieur van ideeën, oplossingen voor (veiligheids)problemen of preventiemaatregelen bekomt men nieuwe technische kennis.

Twee dingen vallen hierbij op. Zowel de ingenieur als de veiligheidskundige zijn doeners in plaats van denkers. Ten tweede ligt de nadruk minder op het ontwerpen van technische artefacten maar meer op de fase na het ontwerp. De technische inrichting van de productie en de organisatie hiervan evenals het later onderhoud blijken in de praktijk belangrijker dan het denken tijdens het ontwerp. Ook geeft Vincenti een overzicht van welke activiteiten leiden tot welke soorten kennis. Wetenschappen leveren slechts twee soorten kennis, namelijk theoretische kennis en kwantitatieve kennis. Ingenieurs en veiligheidskundigen zullen dus eerder beperkt gebruik maken van wetenschappelijke technieken. De bewering dat ingenieurswetenschappen als toegepaste natuurwetenschappen zijn, blijkt in de praktijk niet correct. Er komt dus veel meer kennis te pas bij het veilig ontwerpen van een vliegtuig, machine of chemische installatie dan puur de wetenschappen. De taken van de veiligheidskundige bekijken vanuit het gezichtspunt van de taken van de ingenieur is zeker interessant. Vele taken van de ingenieur komen overeen met deze van de veiligheidskundige en vice versa. Zo zal de veiligheidskundige problemen oplossen en hierbij gebruik maken van technisch-wetenschappelijke informatie. Ook zal de veiligheidskundige een beroep doen op de gangbare praktijken uit de beroepsgroep. Deze beroepsgroep van veiligheidskundigen beschikt over een eigen jargon, tijdschrift en opleiding. Hierdoor is de veiligheidskundige een professioneel beroep waarbij een belangrijk beroepselement de kennis en ervaring vormt, gelijkaardig aan andere professionele beroepen zoals artsen, boekhouders, enz. Toch blijven er nog vragen onbeantwoord. Het beroep doen op technisch-wetenschappelijke kennis bij het oplossen van veiligheidsnoden geeft problemen omdat de preventiewetenschap zelf niet of beperkt beschikt over eigen bewezen wetenschappelijke methoden en technieken. Het oplossen van problemen is ook niet echt een bepalend onderscheid tussen de professie van de ingenieur, de veiligheidskundige en de wetenschapper, omdat ook andere professies en ambachten problemen zullen oplossen. Zo zal de boekhouder een boekhoudkundig probleem oplossen, maar dit geldt ook voor de onderhoudstechnicus of architect. Wanneer het oplossen van een probleem een belangrijk element is in de taak van de ingenieur of het beschikken over ervaring, kennis en kunde, dan zijn ook quasi alle beroepen ingenieurs en dit is duidelijk niet het geval.

3. De veiligheidskundige als ethicus

In vele beroepen komen lastige keuzes voor. De ethicus bestudeert deze keuzes en de morele oordelen, met andere woorden de goede, minder goede en slechte manier van handelen. Hij zal morele oordelen onderzoeken aan de hand van de methode van de ethische oordeelsvorming. Deze morele oordeels-vorming is gebaseerd op morele criteria die op hun beurt bepaald worden door de waarden en normen. Een oordeel is de wijze hoe iemand zich moet gedragen in een bepaalde situatie. De ethicus is dan een specialist in het oplossen van morele vraagstukken.

Hij kan argumenteren wat goed en wat slecht is in een bepaalde situatie. In de filosofie wordt dit genoemd de supervenientie of "het er bovenop komen" van het morele oordeel en/of de risicobeoordeling. Morele oordelen en de aanvaardbaarheid van risico's supervenieren op fysieke toestanden. Dit gebeurt veelal op basis van de drie ethische argumenten die worden gebruikt, namelijk het teleologische argument of de gevolgenethiek, het deontologische argument of de plichtenethiek en de deugdenethiek. De ethicus zal verschillende argumenten pro en contra aanhalen. Er kan tussen verschillende personen een verschillende beoordeling ontstaan over de juiste handelswijze doordat er verschillen zijn in meningen. Daarbij zal de interactie en de dialoog tussen de verschillende betrokkenen, het oordeel kunnen beïnvloeden. Ook de veiligheidskundige zal gelijkaardig aan de ethicus oordelen moeten vellen op basis van risico-criteria. Deze risico-criteria zijn veelal gebaseerd op waarden en normen. De methode van de morele oordeelsvorming kan worden vergeleken met de methode van de risicobeoordeling (Dillen, 2012). De methode van de morele oordeelsvorming bestaat volgens onderstaande tabel uit vier stappen (feiten, normen en waarden, oordeelsvorming en reflectie) en de methode van risicobeoordeling eveneens (identificatie, analyse, evaluatie en keuze van maatregelen). Het risico bestaat uit de twee factoren kans en gevolgen en het moreel oordeel bestaat uit de factoren feiten uit de werkelijkheid, normen en waarden en gevolgen van de handeling:

$$\text{risico} = \text{kans} \times \text{gevolgen}$$

$$\text{moreel oordeel} = \text{feiten} \times (\text{normen en waarden}) \times \text{gevolgen}$$

Het moreel oordeel is dus gebaseerd op feiten in de werkelijkheid, normen en waarden en de toekomstige gevolgen. Om tot een ethisch oordeel te komen zijn er vier stappen te doorlopen die overeenkomen met de vier stappen van de risicobeoordeling:

Stap 1	Het beschrijven en het analyseren van de feiten	De risico-identificatie
Stap 2	Het onderzoeken van de normen en waarden	De analyse van het risico aan de hand van de risico-methode en het bepalen van de risico-criteria
Stap 3	Het vellen van een moreel oordeel	Risico-evaluatie: bepalen of het het risico aanvaardbaar is of niet?
Stap 4	Het reflecteren op het oordeel door interactie en dialoog met anderen over de feiten, de normen en waarden en het oordeel.	Het continu verbeteren van de risicobeoordeling en de aanpassing aan wijzigende omstandigheden (dynamisch)

Bij een morele oordeelsvorming moet men het dus eerst eens worden over de feiten in de werkelijkheid: wat is het (moreel dan wel risico) probleem, hoe werd dit vastgesteld, wat deed zich juist voor, hoe interpreteren we dit, wat zijn de mogelijke gevolgen? Daarna moet worden bepaald welke normen en waarden we hanteren en waarin deze gelijklopen en verschillen tussen de betrokkenen. Bij het vellen van het moreel oordeel in stap 3 doet er zich dikwijls de situatie voor dat er verschillende normen en waarden spelen, en deze tegengesteld zijn. Er moet met andere woorden een keuze worden gemaakt tussen verschillende normen en waarden die in het geding zijn: het wordt een keuze tussen die handeling die het minst slecht is. De gekozen handeling wordt dan beoordeeld als enerzijds moreel slecht en anderzijds moreel minder slecht. Een voorbeeld van problemen bij de feiten, de normen en waarden en het oordeel ervan is de vraag hoe gevaarlijk iets is. De beoordeling aan de hand van risico-criteria is welk risico aanvaardbaar is en welk risico onaanvaardbaar is.

Van zowel de ethicus als van de veiligheidskundige wordt verwacht dat zij morele oordelen kunnen vellen en hierop kunnen reflecteren. Beide moeten beschikken over morele competenties. Een morele competentie is het vermogen om zich in een (beroeps)situatie moreel te gedragen.

Een morele competentie is een combinatie van kennis, vaardigheden en houding. Hiervoor zal hij over een basiskennis moeten beschikken om op morele vragen een eerste antwoord te kunnen geven en hierover in discussie te gaan met collega's. Hij moet een juiste houding kunnen aannemen en de intentie hebben om morele vragen niet uit de weg te gaan.

Er zijn verschillende voorbeelden te geven van ethische dilemma's bij de uitoefening van de taken van de veiligheidskundige. Alcoholproblemen of de vertrouwelijkheid van informatie kunnen aanleiding geven tot ethische dilemma's. Ook het gelijk geven van de werknemer dan wel de werkgever kan ethische dilemma's opleveren. De oplossing van dit laatste dilemma is de neutrale positie tegenover zowel de werkgever als de werknemer. Zo kan de arbeidsgeneesheer kennis krijgen van de ziekte van een werknemer met implicaties voor de veiligheid op het werk. Ook hier is er een dilemma tussen vertrouwelijkheid in de relatie arts-werknemer en de zelfbeschikking van de werknemer (ik wil niet dat deze informatie bekend wordt) ten opzichte van openheid en 'anderen niet schaden'.

4. De veiligheidskundige als jurist

Een jurist geeft zoals een veiligheidskundige adviezen. De adviezen van de jurist gaan over de interpretatie van de wetgeving. Ook het voorbereiden van adviezen en commentaren over juridische aangelegenheden, behoort veelal tot het takenpakket van de jurist. Deze adviezen van de jurist hebben betrekking op veel verschillende onderwerpen zoals (arbeids)overeenkomsten, verhuur van gebouwen, echtscheidingen, aansprakelijkheden, milieurecht of ondernemingsrecht. De adviezen van de veiligheidskundige gaan over alles wat te maken heeft met welzijn in de onderneming, ook over de toepassing van de veiligheidswetgeving in de onderneming. De veiligheidskundige zal ook verschillende administratieve taken uitvoeren, zoals het secretariaat van het comité preventie en bescherming. Zowel de jurist als de veiligheidskundige beschikken naast een algemene kennis, ook over een bepaalde specialiteit, bijvoorbeeld strafrecht voor de jurist of machineveiligheid voor de veiligheidskundige.

Zowel de jurist als de veiligheidskundige voeren hun taak op een autonome wijze uit. Door hun zelfstandigheid ontstaat een specifieke verantwoordelijkheid voor hun adviezen. Zo is er de verantwoordelijkheid om deskundig te zijn en te blijven om de kwaliteit van de adviezen te garanderen. De jurist en de veiligheidskundige moeten dan ook op de hoogte blijven van de recente ontwikkelingen in hun vakgebied. Indien zij niet beschikken over de nodige competenties, dienen zowel de jurist als de veiligheidskundige zich te onthouden van een advies.

Zowel de jurist als de veiligheidskundige moeten met zorg omspringen met hun relaties tegenover resp. de cliënt en de werkgever/werknemer. De jurist of advocaat is georganiseerd in een corporatistisch georganiseerde beroepsorganisatie, de Orde van Advocaten. Deze beroepsorganisatie staat in eerste plaats in voor de belangenbehartiging van haar leden, zoals het NVVK. Jurist en veiligheidskundige moeten beschikken over gelijkaardige competenties. Zowel de jurist als de veiligheidskundige moeten beschikken over goede mondelinge en schriftelijke communicatievaardigheden. Zij komen met veel verschillende mensen in contact, ook daar moet zowel de jurist als de veiligheidskundige op een goede manier mee om kunnen gaan. Volgende eigenschappen zijn voor beide beroepsgroepen belangrijk:

- inlevingsvermogen in de problemen van de vele betrokkenen. Zorgvuldigheid is belangrijk bij het schrijven van de adviezen
- mondelinge communicatievaardigheden zijn voor de jurist van belang
- resultaatgericht zijn.

Voor een goede beroepsuitoefening is een goede rolverdeling tussen jurist en cliënt nodig. Dit is ook het geval voor de rolverdeling tussen veiligheidskundige en werkgever/werknemer. Bij de gegeven adviezen is het voor de jurist de klant en voor de veiligheidskundige aan de werkgever, om te bepalen wat hij met dat advies doet. Terwijl we op het eerste gezicht kunnen denken dat de jurist en de veiligheidskundige twee totaal verschillende beroepen zijn, blijkt in de praktijk dat er veel overeenkomsten zijn.

5. De veiligheidskundige als logicus

De taken van de veiligheidskundige zijn divers en omvatten vele verschillende domeinen. In eerste instantie de techniek, maar ook de psychologie, de sociologie, de toxicologie, enz. Ook de filosofie, de ethiek en zelfs de logica staan in relatie met preventie. Dat alles maakt het allemaal zo boeiend en geeft een passie voor het vakgebied. Wat minder is in de preventie, is het gebrek aan kritische ingesteldheid. Alles wordt te gemakkelijk voor waar aangenomen. Zelfs ontorechte beweringen en drogredenen gaan er bij de veiligheidskundige in als zoete broodjes. En als je hiertegen een kritische houding aanneemt, komt onmiddellijk als argument – en dit is een logische argumentatiefout zoals ik zal aantonen – dat als je kritisch bent tegenover bepaalde aspecten van de preventiekunde, je tegen preventie van arbeidsongevallen en/of beroepsziekten bent. Sartre (Sartre, 1943) sprak over 'mauvaise foi'. Meer concreet: 'Als je een kritische houding aanneemt tegenover de risicobeoordeling, de rechtsonzekerheid in de preventie, de uiterst complexe wetgeving, e.d. ben je tegen veiligheid op de arbeidsplaats', of anders: 'Als je kritiek hebt, ben je tegen meer veiligheid'. De logica spreekt hier over het principe van de uitgesloten derde (tertium non datur: 'Als je niet voor ons bent dan ben je tegen ons' of de generaliserende variant 'Als je het niet eens bent met ons, dan ben je tegen onze ideologie'). Iedereen wordt in een vals dilemma gedwongen door te doen alsof er maar twee keuzes zijn: voor of tegen meer veiligheid in de arbeidsorganisatie. Het valse dilemma wordt ook zwart-wit denken genoemd. Er wordt voorbijgegaan aan alternatieve keuzes en nuanceringen waarbij een neutraal standpunt wordt ontkennd.

'Werknemers die van afdeling A naar afdeling B verhuizen, hebben minder arbeidsongevallen. Dit komt door de betere organisatieveiligheidscultuur in afdeling B'. Ook in deze stelling kan een redeneerfout worden teruggevonden. Er kunnen namelijk vele andere oorzaken zijn dat er in afdeling B minder arbeidsongevallen gebeuren dan in afdeling A, bijvoorbeeld de activiteiten op zich die minder gevaarlijk zijn. Maar ook andere factoren kunnen een invloed uitoefenen waardoor in afdeling B minder ongevallen gebeuren dan in afdeling A. Er wordt met andere woorden een verband gelegd tussen twee zaken – het optreden van arbeidsongevallen en organisatieveiligheidscultuur – dat er niet noodzakelijk is. Er wordt een verband gesuggereerd dat er in werkelijkheid niet hoeft te zijn ('cum hoc ergo propter hoc' of: 'met dit, dus door dit'). De redeneerfout is: het gebeurde erna en werd dus hierdoor veroorzaakt.

Ook de drogreden 'het komt van Europa' gebruikt de autoriteit van een externe persoon of instantie als argument voor de juistheid van een bewering (ad verecundiam). Op zichzelf is het autoriteitsargument geen drogreden. Het steunt echter op een onderliggende aanname, namelijk dat spreker en toehoorders de betreffende autoriteit ook als zodanig erkennen. Klopt die verborgen aanname niet, dan is logischerwijs ook het autoriteitsargument niet correct. Omgekeerd kan op de man worden gespeeld 'ad hominem'. Hierbij wordt de autoriteit van iemand waarmee men het niet eens is aangetast: 'Die weet er niets van' of 'Zijn boek staat vol fouten'. Wanneer bepaalde personen tegen anderen vertellen dat wat mijnheer X in een bepaalde uitgave heeft geschreven of op een bepaald veiligheidscongres heeft verteld, gewoonweg fout is, is dit 'ad hominem'. Een verschil in mening wordt dan aanzien als een foute redenering van diegene waarmee men van mening verschilt. Nog erger wordt het wanneer het gewoon onmogelijk wordt gemaakt om een andere mening te kunnen verkondigen. Dit is dan gewoon censuur.

De stelling 'het staat zo geschreven in de veiligheidsinstructies' is ook een drogreden. Deze drogreden 'ad charta' wordt verdedigd met het argument 'het staat toch zo op papier?'. Dit wordt soms een bedreiging of het 'argumentum ad baculum': 'Als je de veiligheidsinstructies niet naleeft, kan je worden ontslagen' of 'Als je de veiligheidswetgeving niet naleeft, kan je in de gevangenis vliegen', los van het feit of deze veiligheidsinstructies of deze veiligheidswetgeving logisch zijn opgebouwd. Het feit dat de traditie en de gebruiken dit willen, bijvoorbeeld 'de veiligheidskundige maakt de risicoanalyse en -evaluatie op', maakt dat dit argument kan aangevoerd worden om het op die wijze te doen. De verborgen aanname is dat alles wat in het verleden goed gewerkt heeft, ook nu nog goed zal werken.

Hieraan gekoppeld is de onjuiste premisse dat de meerderheid altijd gelijk heeft (ad populum) of het altijd al zo gebeurde (argumentum ad antiquitatem).

In de preventie wordt veel gebruik gemaakt van goede praktijkvoorbeelden of case-studies. Zo zou aan de hand van een case worden aangetoond dat een participatieve risicoanalyse goed werkt in onderneming X. Dit is een bewijs per voorbeeld. Er kunnen misschien vele andere voorbeelden worden weergegeven die juist grote problemen illustreren met het toepassen van een risicoanalyse en een participatieve risicoanalyse in het bijzonder. Het kan ook aanzien worden als een anekdotisch bewijs: 'mijn grootvader werkte jaren in een schrijnwerkerij vol met houtstof en werd 100 jaar'. Hier is de denkfout dat gekeken wordt naar één specifiek geval. Andere drogredenen zijn overhaaste generalisaties (secundum quid) of de wet van de kleine getallen. Een algemene regel wordt afgeleid uit slechts enkele gevallen, bijvoorbeeld één of enkele tragische gevallen van zelfmoord door pestgedrag. Ook overhaaste generalisaties zijn gevaarlijk: 'Ik ken verschillende mensen die seksueel worden lastiggevallen, dus worden vele mensen blootgesteld aan ongepast seksueel gedrag'.

Er wordt door veiligheidskundigen dikwijls de nadruk gelegd op de mogelijke negatieve gevolgen. Bijvoorbeeld: 'Wanneer er geen veiligheidskundige is, gaan er veel arbeidsongevallen gebeuren.' of 'Veiligheidsopleidingen zijn echt noodzakelijk, want anders zullen er veel arbeidsongevallen plaatsvinden'. Dergelijke drogredenering met het oog op de consequenties is wanneer men beargumenteert dat een stelling waar of juist onwaar is, omdat het tegendeel nadelige consequenties zou hebben (ad consequentiam). Een variant op de drogreden ad consequentiam is de hellendvlakredenering, ook populair in de preventiewereld. Bij deze argumentatie wordt niet de zaak zelf als slecht betiteld, maar de overtreffende variant die algemeen bekend staat als slecht. Daarmee wordt de zaak alsnog als slecht betiteld, zonder dat het logisch gevolg wordt bewezen. Voorbeeld van een dergelijke hellendvlakredenering: 'Als we toelaten dat daar geen veiligheidsbril wordt gedragen, wordt binnen de kortste keer nergens nog een veiligheidsbril gedragen.' Bij het argument van het hellend vlak gaat het erom dat er onterecht wordt gesteld dat uit maatregel Q uiteindelijk een afschrikwekkend gevolg Z volgt. Echter, de kans dat uit maatregel Q via gevolg R, vervolgens S, daarna T, en uiteindelijk Z voortkomt wordt steeds kleiner en is in vele gevallen zelfs nihil te noemen. Deze drogreden wordt ook regelmatig aangeduid met de termen *domino-argument* en *slippery slope*. Overigens heeft dit domino-argument niets te maken met de dominotheorie.

Hiervoor werden enkele drogredenen besproken die in de preventiewereld nogal eens de ronde doen. Drogredenen of denkfouten zoals de foute deductie, foutieve correlaties, de autoriteitsdrogreden, het op de man spelen, de drogreden 'het staat op papier', de meerderheid heeft altijd gelijk, de hellendvlakredenering of de cirkelredenering werden geïllustreerd aan de hand van voorbeelden uit de preventie. Kennis ervan moet de veiligheidskundige bewust maken van dergelijke denkfouten. Een kritische en wetenschappelijke houding is immers noodzakelijk bij elke beroepsuitoefening, ook deze van veiligheidskundige.

6. De veiligheidskundige als psycholoog

Het is interessant om de taken van de psycholoog te vergelijken met deze van de veiligheidskundige. Er zijn, zoals zal blijken, vele onderwerpen die voor beiden van belang zijn. Ik zal trachten aan te tonen dat de verschillende psychologische disciplines, terug te vinden zijn in de taak van de veiligheidskundige. Laten we daarom van elke veiligheidskundige een beetje een psycholoog maken. Laten we de opleiding veiligheidskundige psychologiseren of, waarom niet, vervangen door de opleiding psychologie.

Het doel van de psycholoog is het verwerven van kennis omtrent het handelen van mensen. De veiligheidspsychologie is dan de wetenschap die zich richt op het bestuderen van de aard en de oorzaken van de gevoelens, de opvattingen, de wensen en het (on)veilig gedrag van werknemers. Via deze kennis wordt geprobeerd (on)veilig gedrag te beschrijven, te voorspellen en te beheersen. Beheersen van gedrag kan negatieve connotaties met zich meebrengen, maar is niet onethisch in het licht van 'veilig werken' of 'meer welzijn op het werk'.

Daarbij kan met de verworven organisatiepsychologische kennis van het (on)veilig gedrag, het effect van veiligheidsgedragsprogramma's worden onderzocht. Een psycholoog is dus geïnteresseerd in menselijk (on)veilig gedrag en de onderliggende denk-, voel- en beleefprocessen. Hoe (on)veilig gedrag tot stand is gekomen en wat het (on)veilig gedrag in stand houdt of hoe onveilig gedrag veranderd zou kunnen worden valt daarom zowel binnen het domein van de psycholoog als van de veiligheidskundige. In de arbeidspsychologie is dit kennis omtrent het handelen van werknemers in een arbeidscontext. Evenals er verschillende veiligheidskundigen met verschillende disciplines bestaan, zijn er binnen de psychologie verschillende disciplines zoals de cognitieve psychologie, de arbeidspsychologie, de klinische psychologie, de gezondheidspsychologie, enz. De wetenschappelijkheid is belangrijk omdat de psychologie een academische discipline is met een kritische blik naar de feiten in de werkelijkheid. Zeker van dit kritisch denken en van het gedegen onderzoek van de psychologie kan de veiligheidskunde nog veel leren. Meningingen op gebied van veiligheid worden hierdoor onderscheiden van feiten. Pseudowetenschappelijke methoden, vaak in de richting van commerciële belangen, worden door een kritische instelling vanuit de psychologie doorprikt en vervangen door echt bewezen wetenschappelijke methoden. Psychologie is dus belangrijk voor elke veiligheidskundige. Zowel de psycholoog als de veiligheidskundige hebben te maken met menselijk gedrag en met onderwerpen zoals observaties, motivatie, cultuur, stijl van leidinggeven, vertrouwen en participatie, gedragsverandering, opleidingen, personeelsselectie enz.

Conclusie

Aan de hand van verschillende metaforen werden de taken van de veiligheidskundige vergeleken met de taken van een onderzoeker, een ingenieur, een ethicus, een jurist, een docent, een logicus en een psycholoog. Die rollen werden gebruikt als metafoor of «brillen» om naar welzijnsaspecten te kijken. Blijkt uit de metaforen, dat deze door de veiligheidskundige uit te voeren taken heel divers zijn. We kunnen dan ook concluderen dat de veiligheidskundige bij de uitvoering van zijn taken moet beschikken over vele competenties. De taak van veiligheidskundige is dan ook door de aangetoonde diversiteit complex en veeleisend.

Op basis van het evenwichtsdenken of het gulden midden van Aristoteles, moeten de drie elementen logos, ethos en pathos in de taakuitoefening door de veiligheidskundige in evenwicht met mekaar staan. De verschillende metaforen voor de verschillende competenties van de veiligheidskundige, leggen de nadruk op de logos (de onderzoeker, de ingenieur en de logicus) en de metaforen met als primair belang de pathos zijn de jurist en de psycholoog. De ethos krijgt enkel bij de metafoor van de veiligheidskundige als ethicus een primair belang. In het licht van het evenwicht, zouden bijkomende rollen op gebied van ethos, een meer ideale situatie geven. De aandacht voor het aspect 'ethos', zou dus in belang moeten toenemen voor het te bekomen evenwicht tussen logos, pathos en ethos. Ik meen dat deze voorspelling van meer aandacht in de taakuitoefening van de veiligheidskundige voor het aspect 'ethos', door bijkomend onderzoek zal kunnen worden aangetoond.

Discussie

Wanneer de besproken rollen die de veiligheidskundige moet aannemen effectief zijn en in welke organisatiecontext, is een verder te onderzoeken vraagstelling en kan het onderwerp vormen van een volgende paper. Een inventarisatie van deze verschillende rollen moet hieraan voorafgaan en werd in deze paper uitgewerkt. Andere metaforen kunnen verder worden uitgewerkt en de vergelijking van deze bijkomende metaforen kunnen nieuwe inzichten opleveren over de verschillende competenties van de veiligheidskundige.

Literatuur

- Hupperts C., Bartel, P., 'Aristoteles *Ethica Nicomachea*', 2005
- Dillen, J. 'De Risicobeoordeling', Kluwer, 2012
- Dillen, J., 'De normen en waarden van de preventieadviseur', Kluwer, 2013
- Vincenti, W.G., 'What Engineers Know and How They Know It: Analytical Studies from Aeronautical History', The Johns Hopkins University Press, 1990
- Sartre, J.P., 'L'Être et le néant : Essai d'ontologie phénoménologique', 1943.

<http://www.veiligheidskunde.nl/congres2013-sessie3>